

ОСМИСЛЕННЯ ВНУТРІШНІХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ КУЛЬТУРИ В ЕПОХУ ЗМІН

О.О. Полякова, кандидат філософських наук

Національний університет цивільного захисту України

В екзистенціальній ситуації «під владним знаком Змін» людина втрачає «відчуття сучасності» (Т.Валлгрєн) та «присутності у бутті» (М.Гайдеггер). «Шок майбутнього» (О.Тоффлер) й «стан емерджентності» (Уотсон) – кінця, що постійно триває; підміна «колажем з відсутностей» (Бауман) дійсного та «рекомендованим буттям», «гіперреальністю» (Ж.Бодрийяр) – буття, що лежить у горизонті чаяння, – всі ці характеристики маркують руйнацію основ культури. Вона зрештою втратила довіру до своєї надійності і масштаб істин [1,7]; зазнала суцільної комерціалізації.

У ХХ столітті філософією осмислено ту обставину, що комерціалізація культури визначається не зовнішніми впливами економіки та інформаційно-технічного суспільства, яке робить її засобом трансляції певного інтересу, – але перш за все внутрішніми закономірностями. Так, за Т.Адорно, коли текст починає своє окреме від автора життя, він стає товаром. Якщо Адорно виявив цю реалію на рівні онтології мистецтва, то Ж.Бодрийяр показав її суцільний характер. Товарний фетишизм витісняє явища духу на периферію цивілізації в силу їхніх власних метаморфоз; адже сфера духу з'єднується з політикою і економікою вже не у традиційний спосіб, у який завше існував, скажімо, інститут церкви, – але у спосіб тотальної їх дифузії. Криза релігії виражає специфіку ірраціональної домінанти культури в умовах зневіри та цинізму, коли явища духу зрощуються з маніпуляціями. Принциповою є відсутність сталості. Зміна, як онтологічна засада абсолютної відкритості, задає альтернативний сценарій трансцендентального (вектор вертикалі духу змінюється на горизонтальну проекцію фігури суб'єкта, що виявляється у філософії від розуміння історії у Маркса до концепції Dasein у Гайдеггера).

Трансцендентальний процес – у трансформованому вигляді, у вигляді іронії (у смислі подвоєння метафізичної структури, все ще зрощеного з нею) – стає буденною реалією, що несе і зневажання потреб духу, і, водночас, заряд деструктивного впливу знівченого духу на сферу раціональності.

Раціоналізм, що виріс на ґрунті всеосяжності науки, яка й строювала знаряддя Змін, не зміг запропонувати виходу зі світоглядної кризи. Слабкість прагматичного підходу до світу і людини далася взнаки в царині чуттів і віри, про що Гете свого часу сказав: «Суще не ділиться на розум без залишку». В «залишку» опинилася і сама людина, і як суб'єкт пізнання, і як його об'єкт; що визначило переосмислення сенсу, цілей та значення діяльності і пізнання,

аналітики мислення й свідомості (згодом і за інформаційного суспільства), і, загалом, тенденцію надавати особливого онтологічного статусу емоційно-чуттєвим виявам щодо людського існування. Характерно, що такі вияви не є чимось рафінованим, а навпаки. Наприклад – нудота, що її Сартр подає як симптом світовідчуття. Це онтологічний стан, неприйняття дійсності як вона є, з усіма її видобутими цивілізацією умовностями та ієрархіями, що може стояти поряд з переживанням жаху, яке актуалізує Гайдеггер, або архаїчними образами, створеними несвідомим, у Фрейда та Юнга. Стани, що відмітають всілякі набутки, з погляду властивого філософії життя та екзистенціальної філософії ірраціоналізму, є витокami людської сутності.

Дифузний характер світогляду, балансування між доступним і чужим, містицизмом і прагматизмом у досвіді сучасної людини вочевидь має риси спільності з міфомисленням. Теоретики культури все частіше наголошують, що людство опинилося в «стадії 0» («посткультури»), у «неоприми́тивному» стані. Але якщо архаїчній свідомості реальність поставала в образах богів, духів і демонів, то неоприми́тивізму масової свідомості притаманні товарний фетишизм та сакралізація речей. Сакральними стають речі «виняткові» – коштовності, модні і раритетні («культові») автомобілі, предмети побуту, одяг та ін.). Ці фетиші, в силу всевладності Зміни, швидко втрачають свій статус і мають замінюватися більш «сучасними». Не тільки речі, але й художні явища маскультури виявляють себе як квазі-сакральні. Якщо за Нового часу риси культу перебирали твори мистецтва, то в культурі постсучасній розвивається примхливий мікст сакрального, художнього й буденного, що існує в модусі ринку, – є квазі-сакральним, бо не створює традиції та систем цінностей. В одному часовому вимірі існують сакральне (трансцендентальне) і масовидне (ризомне), структуроване й неієрархічне; десакралізація і гіперсакралізація.

Слід підкреслити, що метафізичні опори не стільки зруйновані, скільки дезавуйовані ходом соціокультурних метаморфоз. Справа не в спростуванні основ, – але в самозапереченні традиції, її динаміці. «Бог помер», та людина шукає символічного безсмертя. Мистецтво забезпечує символічне переборення смерті, – але художній твір виявляється історичною категорією і сам стає матеріалом для спроб рекреації цілісності, а вони в еру Змін є залежними від кризи суб'єктності. В мистецтві відображена багата феноменологія ірраціонального, нумінозного; і тому художні форми і стилі, які фантазія черпає з історичного арсеналу, самі перетворюються на засоби стихійної аналітики містичного досвіду.

В пошуках сенсу свого існування людина звертається за відповідями до минулого. На фоні кризи релігійної свідомості з'являється туга за минулим, як «золотим віком». Звідси мода на ретро, зацікавленість історією давніх цивілізацій, екзотичними культурами.

Тенденції до неоміфологізму, неофетишизму та містифікації є також данню «пошукам істини». Міфологічний світогляд заявляє про себе й наївною містиком масової культури, яка компенсує потребу в сакральному самої людської свідомості. Але якщо в традиції (діалектичній традиції перш за все) логічний розум потребує містичного, викликає його до життя самим

актом створення вектора відкритого (цілого), то в неоміфологічній ситуації, де вектора нема, до прагматичного способу міркувати доєднується архаїчний момент. Міфологія та релігія – як способи впорядкування світу, що перебирають функції раціональності – є заміною практичного освоєння світу символічним, таким, коли суб'єкт перетворює суб'єктивну реальність, але не об'єктивну. Нетрадиційні релігії та різного роду культові практики, що будують свої вчення в умовах суспільства споживання, своєю організацією більше нагадують мережевий маркетинг, та поповнюють ряди свої неофітів за допомогою привабливих гасел (наприклад, «навіщо вам навігатор, якщо в вас є Ісус» в одній з баптистських общин). Подібні релігії є «симулякрами» традиційних монотеїстичних вчень: божественний абсолют гіпостазується, та разом з цим зміст релігії не скасовується, а існування бога не спростовується [2,20]. Новоутворені організації експлуатують проблемні сфери життя людини і здатні лише тимчасово створювати ілюзію цілісності буття. Поняття бога переходить у контекст віртуальної реальності, що дає ілюзію альтернативного континууму, віртуального Абсолюту, віртуальної Вічності [2,20].

В умовах масової культури функцію компенсації викликів сучасності беруть на себе політичні та суспільні організації. Тенденція до сакралізації сублімується в такий спосіб, що сакральне виявляється вмонтованим в саму масову культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хойзинга Й. Человек и культура / Й. Хойзинга // Западноевропейская эстетика XX века: Сборник переводов. – Выпуск 1: Некоторые направления западной эстетики. – М.: Знание, 1991. – С. 6 – 16.
2. Патерикіна В.В. Проблема сакрального в культурі постмодерну: автореф. дис...д-ра філос. наук: 09.00.04 / Патерикіна В.В. – Луганськ, 2014. – 36 с.